

48. Ünlü Arap Şâiri Mutenabbî’de Aristoteles Etkisi: İlham mı, İntihal mi? ¹**Emrullah TANIR²**

APA: Tanır, E. (2024). Ünlü Arap Şâiri Mutenabbî’de Aristoteles Etkisi: İlham mı, İntihal mi?. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 790-810. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1504509>.

Öz

Klasik Arap edebiyatının önemli simgelerinden biri olan Mutenabbî, edebiyat tarihinde tartışmalı bir figür olarak yer edinmiştir. Kimileri, onun şiirsel dehasını ve etkileyici üslûbunu hayranlıkla karşılamışken, bazıları da kıskançlıkla yaklaşarak şiirlerini eleştirmişlerdir. Bu eleştirmenlerden biri de Ebû Ali el-Hâtîmî’dir. Mutenabbî’nin şiirlerinde intihal yaptığını savunan el-Hâtîmî, bu iddiayı desteklemek için bazı eserler kaleme almıştır. Söz konusu eserlerden biri de “er-Risâletü’l-mûdîha fi zikri serikâti Ebi’t-Tayyib el-Mutenabbî ve sâkıtı şîrih” isimli kitaptır. Bu kitapta el-Hâtîmî, Aristoteles’e atfedilen bazı aforizmalar ile Mutenabbî’nin şiirlerinden örnekler sunarak aralarındaki benzerliklere dikkat çekmiş ve buradan hareketle Mutenabbî’nin Aristoteles’ten etkilendiğini ima etmiştir. Bu çalışma, el-Hâtîmî’nin bahse konu eserinde ele aldığı örnekleri karşılaştırmalı analiz yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. İnceleme kapsamında, Mutenabbî’nin şiirleri ile Aristoteles’in vecizelerinden aynı temayı işleyen on örnek seçilmiştir. Seçilen örnekler detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Bu analiz, söz konusu aforizmalar ile şiirlerin aynı veya benzer mesajlar iletildiğini, ancak konuyu ele alış biçimleri, anlatım tarzları ve sunuşları açısından farklılık gösterdiklerini ortaya koymuştur. Dolayısıyla Mutenabbî’nin, Aristoteles veya diğer filozoflardan ilham alarak şiirlerine felsefi bir derinlik kattığı, bunu yaparken de kullandığı felsefi düşüncelerin sadece manalarını alarak, onları son derece estetik ve özgün bir biçimde sunduğu düşünülebilir. Mutenabbî’nin edebi değeri ve etkisi göz önüne alındığında, Türkçe akademik çalışmalarda şaire ayrılan yer oldukça sınırlıdır. Bu araştırma, daha önce çalışılmamış bir konuyu ele almasıyla literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Şiir, İntihal, Mutenabbî, Aristoteles, Felsefe.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %13

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 27.04.2024-**Kabul Tarihi:** 20.06.2024-**Yayın Tarihi:** 21.06.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1504509

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğr. Gör., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgatı ABD / Lect., Amasya University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric (Amasya, Türkiye), emrullah@hotmai.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-4699-1842> **ROR ID:** <https://ror.org/oosbxoy13>, **ISNI:** 0000 0004 0386 6723, **Crossreff Funder ID:** 100010724

The Influence of Aristotle on the Famous Arab Poet Mutenebbî: Inspiration or Plagiarism? ³

Abstract

Al-Mutanabî is regarded as one of the most significant figures in classical Arabic literature. However, his legacy has been marred by controversy. While some admired his poetic genius and impressive style, others were jealous and criticized his poetry. One of these critics was Abû 'Alî al-Hâtimî. Al-Hâtimî argued that al-Muṭanabî plagiarized his poems and wrote some works to support this claim. One of these works is a book titled al-Risālat al-mūdiha fi zikri serikāti Abû al-Ṭayyib al-Muṭanabî wa sākati shîrih. In this book, al-Khâtimî draws attention to the similarities between some aphorisms attributed to Aristotle and al-Mutanabbî's poems by presenting examples from the latter's poems and implying that al-Mutanabbî was influenced by Aristotle. This study aims to analyze al-Hâtimî's examples in the aforementioned work through comparative analysis. The ten selected examples from al-Mutanab's poems and Aristotle's aphorisms were subjected to a detailed analysis. This analysis revealed that the aphorisms and poems convey similar or identical messages but differ in their treatment of the subject, style of expression, and presentation. It can therefore be assumed that al-Mutanabî, inspired by Aristotle or other philosophers, added a philosophical depth to his poems. In doing so, he took only the meanings of the philosophical ideas he used and presented them in a highly aesthetic and original way. Given the poet's literary value and influence, the space allocated to him in Turkish academic studies is quite limited. This study aims to make an original contribution to the literature by addressing a topic that has not been studied before.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Plagiarism, Mutanabî, Aristotle, Philosophy.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 13

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 27.04.2024-**Acceptance Date:** 20.06.2024-

Publication Date: 21.06.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1504509

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Şiir ve felsefe, çeşitli açılardan birbirinden ayrılan disiplinlerdir. Şiir, duygu ve düşüncelerin estetik bir ifadesidir ve genelde yoruma açıktır. Felsefe ise bilgi ve gerçeği sorgulama ve anlama yöntemidir. Başka bir ifadeyle, şair genellikle duygulara hitap ederken, filozof daha çok akıl ve mantıkla ilgilenir.

Ancak, bazen bu iki disiplin arasındaki sınırlar kaybolabilir; bazı şiirler felsefi düşünceler içerebilirken, bazı felsefi metinler de şiirsel bir dille yazılabilir. Dolayısıyla, şiirler her zaman lirik bir tonda olmayabilir; bazen didaktik bir özellik taşıyabilirler. Benzer şekilde, felsefi metinler de her zaman sıkıcı olmaz; bazıları adeta şiirle tatlandırılarak okuyucuya sunulabilir. Bu duruma en güzel örnek, Lucretius'un *Evrenin Yapısı* isimli eseridir. Kitabın ismi, felsefeden hoşlanmayan birçok kişiye antipatik gelebilir; ancak yazar, felsefe ve şiiri büyük bir ustalıkla harmanlayarak farklı bir çalışma ortaya koymuştur. Lucretius, eserinde felsefeyi şiirsel bir dille anlatmasının sebebinin şu sözlerle ifade eder:

“Bizim öğretide de acı geliyor ilk kez tadana. Ve çoğunluk tatmaya hiç yanaşmıyor. Onu şiirin büyüğü sesiyle sunmam bundandır.” (Lucretius, 1974, s. 45)

Temel amacı felsefi bilgi ve düşünceleri okuyucuya aktarmak olan bu tür şiirler, bilimsel, tarihsel ve ahlakî bilgiler sunan didaktik şiirlerin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Arap edebiyatında “eş-Şi’ru’t-ta’lîmî” olarak bilinen didaktik şiir geleneğinde sıklıkla hikmet teması öne çıkar. Bu türün kökenleri Câhiliye dönemine dayanmaktadır (Tuzcu, 2007, s. 148) ve bu geleneğin örneklerinden biri olarak, edebî kaynaklarda “eş-Şâiru’l-hakîm” olarak anılan Ebü’t-Tayyib el-Mütenebbî’nin (ö. 354/965) hikemî şiirleri gösterilebilir. Mütenebbî’nin yaşadığı çalkantılı hayat tecrübeleri, edebiyata ve günümüz edebî mirasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu tecrübeler, Araplar arasında değerli bir hikmet kaynağı olarak kabul edilmiş ve şiirlerinden birçok kişi faydalanmıştır. (Arslan, 2021, s. 196)

Fakat Mütenebbî, serika ve intihal eleştirilerine yoğun bir şekilde maruz kalmış bir şairdir. İbn Vekî’ (ö. 393/1003) ve Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) gibi isimler bu eleştirilerin önde gelen temsilcileridir. Ebü’l-Hasan el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002), Seâlibî (ö. 429/1038) ve Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) gibi daha ılımlı münekkitler ise, bunların çoğunu rastlantısal (tevârüt) benzerlikler veya şairler arasında yaygın olan temalar ve klişeler olarak görmüşlerdir. (Durmuş, 2006, s. 32/195-200)

İntihal ve serika meseleleri üzerinde Mütenebbî’yi eleştirenler arasında Ebû Ali el-Hâtîmî (ö. 388/998) de bulunmaktadır. el-Hâtîmî, çeşitli eserlerinde Mütenebbî’nin intihal yaptığını savunmuştur. Bu eserlerden biri de “*er-Risâletü’l-mûdha fî zikri serikâti Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkutu şîrih*” isimli kitabıdır. Bu kitapta el-Hâtîmî, Aristoteles’e atfedilen bazı aforizmalar ile Mütenebbî’nin şiirlerinden örnekler vererek aralarındaki benzerliklere işaret etmiş ve buradan hareketle Mütenebbî’nin Aristoteles’ten etkilendiği sonucuna varmıştır.

Bu çalışma, el-Hâtîmî’nin “*er-Risâletü’l-mûdha fî zikri serikâti Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkutu şîrih*” başlıklı eserinde ele aldığı örneklerin karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. İnceleme kapsamında, Mütenebbî’nin şiirleri ile Aristoteles’in vecizelerinden aynı temayı işleyen on örnek seçilmiştir. Seçilen örnekler, ilgili şiir ve vecizeler arasındaki benzerlikler, farklar ve konu ele alış biçimleri açısından detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Bu analiz sonuçları, Mütenebbî’nin Aristoteles’ten etkilendiği iddiasına dair dikkatli bir değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Arap edebiyatının zirve isimlerinden biri olan Mütenebbî'ye dair Türkçe akademik çalışmaların sayısı, şairin edebi değeri ve etkisi göz önünde bulundurulduğunda oldukça sınırlıdır. Bu araştırma, bu sınırlı literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın odak noktası, daha önce herhangi bir çalışmada ele alınmamış özgün bir konudur: Mütenebbî'nin şiirlerinde gözlemlenen bazı benzerlikler ışığında, şairin Aristoteles'ten etkilendiği iddiası karşılaştırmalı bir analiz yöntemi ile incelenmektedir. Bu yaklaşımın, Mütenebbî'nin şiirlerinin yeniden yorumlanması ve değerlendirilmesi açısından literatüre önemli bir katkı sunması öngörülmektedir.

1. Aristoteles ve Mütenebbî: Biyografi

Ana konuya geçmeden önce, Aristoteles ve Mütenebbî'nin hayatlarına, düşünsel ve edebî kişiliklerine kısaca göz atmaya çalışacağız.

1.1. Aristoteles

İslâmî kaynaklarda adı, Aristôtâlîs ya da Aristâtâlîs şeklinde geçen klasik dönemin ikinci büyük filozofu (Erdem, 2000, s. 244) Aristoteles veya kısa adıyla Aristo; "el-Müallimü'l-evvel" ve "Şâhibü'l-mantık" mahlaslarıyla da bilinir. (Kaya, 1983, s. 13) Aristoteles, M.Ö. 384 yılında Selânik yakınlarındaki Stageira (Stavros) içerisinde dünyaya gelmiştir. (Kaya, 1983, s. 17) Peltek, leylek bacaklı, küçük gözlü ve iyi giyimli biri olduğu belirtilen Aristoteles, hekim bir aileden gelir. (H. Ökten, 2007, s. 12) 17-18 yaşlarındayken Atina'ya gelen Aristo, burada Plato'nun Akademi ders grubuna katılmış ve yirmi yıl eğitim almıştır. (Elmalı-Özden, 2016, s. 143) Platon'un en önemli öğrencilerinden ve Akademi'nin yetiştirdiği en büyük filozoflardan biri olan Aristo, (Erdem, 2000, s. 244) henüz Plato hayattayken hitâbet ve yazarlık dersleri vermeye başlamıştır. (Elmalı-Özden, 2016, s. 143) Aristoteles, Makedonya kralı Philip tarafından, daha sonra Büyük İskender olarak anılacak olan oğlunun eğitimi için davet edilmiş, uzun süre onun hocalığını ve kral olunca da danışmanlığını yapmıştır. (Elmalı-Özden, 2016, s. 143) Büyük İskender'in ölümünden sonra bazı nedenlerden dolayı, özellikle de dinsizlik suçlaması üzerine Atina'dan ayrılmak zorunda kalmış ve iltica ettiği Chalkis adasında bir müddet yaşadıktan sonra M.Ö. 322 tarihinde burada hayata gözlerini yummuştur. (Erdem, 2000, s. 247)

Eskiçağ Yunan bilimi ve felsefesi, Aristo'nun liderliğinde zirveye ulaştı. Aristo, parlak zekası ve eleştirel düşünme yeteneği ile çağının birçok alanını sistematize etti. Mantık başta olmak üzere pek çok bilim dalının öncüsü olarak kabul edilen Aristo, felsefenin çeşitli disiplinleriyle ilgilendi ve yüz civarında eser verdi. Eserleri, sistemli ve öğretici bir yapıya sahiptir. (Kaya, 1991, s. 3/375-378) Bunların bir kısmı şu şekildedir: (Kaya, 1983, ss. 80-122)

- Organon
- Categorias (Kitabü'l-Ma'kûIât)
- Peri Hermeneias / Önermeler (Kitabü'l-ibâre)
- Topica (Kitabü'l-Mavâzi' el-Cedeliyye)
- Rhetorica (Kitabü'l-Hitâbe)
- De Poetica (Kitâbü's-şi'r)

1.2. Mütenebbî

Tam adı, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fi el-Kindî'dir. Mütenebbî, 303 (915-16) yılında Kûfe'nin "Kinde" mahallesinde doğmuştur. (Se'âlibî, t.y., s. 30) el-Kindî nisbesi buradan gelmektedir. "Mütenebbî" lakabını almasının nedeni çeşitli yorumlara konu olmuştur. Bunlardan biri, kendini bazı şiiirlerinde Hz. İsa veya Hz. Salih'e benzeterek çalkantılı hayatını anlatmasıyla ilişkilendirilir. (el-Berkûkî, 2014, ss. 27-28-29)

Eğitimine Kûfe'de başlayan Mütenebbî, 312'de (924) Karmatî istilasını nedeniyle ailesiyle birlikte Semâve çölüne göç etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde, Bedeviler arasında iki yıl geçirek dil yetkinliğini geliştirme, şiir, hikmet ve darbimesel konularında derinlemesine çalışma imkanı bulmuştur. 315 (927) yılının başlarında babasıyla birlikte Kûfe'ye dönüş yapmıştır. (Durmuş, 2006, s. 32/195-200) Ekonomik sıkıntılar ve zorluklar içinde yaşamasının etkisiyle, (Akkâd vd., t.y., ss. 42-44) zenginlik, ün ve güç arzusuyla yanıp tutuşan Mütenebbî, bu hedeflere ulaşmanın en kısa yolunu şiir olduğunu düşündüğü için, Kûfe'ye döndüğünde sadece bu alana yönelmiştir. (Durmuş, 2006, s. 32/195-200) Bu hedefler doğrultusunda, Mütenebbî, ilk methiyelerini Ebü'l-Fazl el-Kûfî adlı bir zengin kişiye sunarak (Durmuş, 2006, s. 32/195-200) hem itibar ve ün kazanmayı hem de "Şâirü'z-zamân" yani dönemin en büyük şairi (Zehebî, 1405/1985, s. 16/199) olma unvanını elde etmenin ilk adımını atmıştır. (Yûsuf el-Bedîî, 1308, s. 1/6) Mütenebbî, şiir alanında doruğa ulaşarak önceki şairleri geride bırakmış ve adı ile dîvânı her yerde tanınmıştır.

Mütenebbî, özellikle Hamdânî Emîri Seyfûddeve (ö. 356/967) başta olmak üzere, Mısır, İran ve Irak'taki hükümdarlara methiyeler sunmuştur. (Zehebî, 1405/1985, s. 16/199) 947-48 yıllarında, Hamdânî Emîri Seyfûddeve'nin Antakya valisi Ebü'l-Aşâir'in huzuruna çıkarak methiyelerini takdim etmiştir. Vali, bir sonraki yıl Antakya'ya gelen Seyfûddeve'ye Mütenebbî'yi tanıtarak onun şairlik ve süvariliği hakkında övgülerde bulunmuştur. Seyfûddeve, sarayında pek çok şairin bulunmasına rağmen, döneminde Arap milletinin ve kendisinin Haçlılara karşı yürüttüğü savaşları ve kahramanlıkları daha etkileyici bir biçimde anlatacak bir şaire ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple, Mütenebbî'yi Halep sarayına davet etmiştir. Mütenebbî, Hamdânî sarayına kabul edilmek için, şiirlerini huzurda sunmak, el öpmek ve her sene en az üç kasidesi için 3000 dinar verilmesi gibi koşulları kabul etti ve Seyfûddeve'nin şairi olarak atanmıştır. (Yûsuf el-Bedîî, 1308, s. 1/46-47)

Mütenebbî'nin şiirlerinde özlem duyduğu ve kavuşmak istediği bir ailesi olduğu bilinmektedir. Ayrıca, kaynaklarda, evlendiği ve Muhassed adında bir oğlu olduğu da kaydedilir. (el-Berkûkî, 2014, s. 61) Mütenebbî, şiirlerinde babasından, nesebinden ve kabilesinden bahsetmemiştir. Ancak, Kufe eşrâfından sayılan anneannesinden söz etmiştir. (el-Berkûkî, 2014, s. 21) Mütenebbî'nin hayatında hiç yalan söylemediği, zina yapmadığı ve içki içmediği, ancak, namaz kılmadığı ve oruç tutmadığı da kaydedilmiştir. Onun cimri, kibirli, gururlu ve dünya malına tamah eden yanları olduğu gibi, vefalı, dürüst ve cesur bir kişiliğe sahip olduğu anlatılır. (el-Berkûkî, 2014, ss. 18-61) İyi bir süvari olduğu vurgulanan Mütenebbî'nin şiirleri at ve savaş betimlemeleriyle öne çıkmaktadır. (el-Berkûkî, 2014, s. 75)

Lübnanlı şair Halil Mutrân, Mütenebbî'nin, en iyi şairler hiyerarşisinde üst seviyelerde bulunduğunu ve kendisine özgü bir ifade biçimi ve benzersiz bir üslûbu olduğunu dile getirir. (Akkâd vd., t.y., s. 27) Bu ifadeler, Mütenebbî'nin Arap edebiyatındaki önemli konumunu ve diğer şairlerden üstünlüğünü açıkça ortaya koyar. Mütenebbî'nin şiirlerindeki büyüleyici ifadeler ve özgünlük, onu edebî geleneğin zirvesine taşımıştır. Mütenebbî'nin şiirdeki üstünlüğü, edebiyat camiasında çeşitli tepkilere sebep olmuştur.

Kimileri, onun şairliğini ve etkileyici üslûbunu derin bir hayranlıkla karşılamış; bazı edebiyatçılar ise, Mütenebbî'nin nazımdaki ustalığını ve edebî yükselişini kıskançlıkla karşılayarak onun şiirlerini tenkit etmişlerdir. Mısırlı edebiyatçı Zekî Mübârek, Mütenebbî'nin edebiyat eleştirisinde neredeyse tüm eserlerde ele alınan bir şair olduğunu vurgulamaktadır. (Akkâd vd., t.y., s. 35)

Mütenebbî, 354 (965) yılının yazında, Büveyhî Sultanı Adudüddavle'nin çağrısıyla Şîraz'a gider. Şîraz'dan Bağdat'a dönerken Nûmâniye yakınlarındaki Deyrülâkûl'da, bir Ramazan ayında, daha önce hakkında hicviye yazdığı Fâtik b. Ebû Cehl el-Esedî tarafından organize edilen çapulcu bir grup tarafından saldırıya uğrar. Bu saldırıda Mütenebbî'nin, oğlu ve kölesiyle birlikte hayatını kaybetmesiyle birlikte, divanının kendi el yazısıyla yazılmış kopyası da dahil olmak üzere bütün malı ve eşyaları yağmalanır. (Durmuş, 2006, s. 32/195-200)

Mütenebbî'nin kendi derlediği ve öğrencilerine okuttuğu divanı, tüm şiirlerini içermez. Son derleme alfabetik olarak sıralanmıştır. Divanda bulunan şiirler toplamda 5173 beyti kapsar ve "Şâmiyyât", "Seyfiyyât", "Kâfûriyyât", "Fâtikiyyât" ve "Şîrâziyyât" olarak beş kategori altında toplanmıştır. (Durmuş, 2006, s. 32/195-200)

Mütenebbî'nin divanı üzerine yaklaşık elli adet şerh yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca, Arap dünyasında şair hakkında çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Tarafımızca internet üzerindeki tez ve makale veri tabanlarında yapılan araştırmalar, Türkiye'de de bu konuda birtakım çalışmaların olduğunu göstermiştir. Ancak, bu makalede ele alınan konuyla doğrudan veya dolaylı olarak benzer nitelikte herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

2. İntihal Kavramı

İntihal kavramı, bir şairin, başka bir şaire ait olan bir beyti kendi şiirinde kullanması ve bu beyti kendi eseri olarak sunmasıdır. (İbn Reşîk, 1401, s. 2/282); (Matlûb, t.y., s. 1/323) Arap edebiyatı literatüründe genellikle "şiişsel aşırımlar" anlamında kullanılan "es-serikâtü's-şîriyye" başlığı altında incelenen bu kavram, "serika" terimiyle eş anlamlı olup birçok türü kapsamaktadır. (İbn Reşîk, 1401, s. 2/280); (Seller, 2021, ss. 42-61) Ziyâüddin İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239) *el-Meseli's-sâir* adlı eserinde intihalın türlerini şu üç başlıkta toplamaktadır: (Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, 1420, s. 2/342-389)

a- Nesh: lafzı ve mânayı, kopyala yapıştır yöntemiyle değiştirmeden almak.

b- Selh: sadece lafzı veya mânayı kısmen almak.

c- Mesh: alınan manayı daha kötü bir biçimde ifade etmek.

İntihal, emek hırsızlığı ve etik dışı bir davranış olarak nitelenir. Başkasının sözünden yapılan alıntılarını aktarmada özgünlük ve dürüstlük çok önemlidir. Bir sözü aynen kullanmak yerine, farklı kelimelerle ifade etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu durum, edebî kaynaklarda şöyle ifade edilmektedir:

"Bir sözü hem anlamı hem de kelimeleriyle beraber alıp kullanan kişi hırsızdır. Lafzının bir kısmını alarak kullanan kişi ise o sözün elbiselerini soymuş gibidir. Sadece anlamını alıp ona kendi kelimelerini giydirerek kullanan ise en doğru şeyi yapmış olur." (Ebû Hilâl el-Askerî, 1998, ss. 1986-198)

Mesela Tarafe'nin,

يُقُولُونَ لَا تَهْلِكُ أَسَىٰ وَتَحْمَلُ

وُقُوفًا بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ

“(Ben izlere bakarken) dostların bineklerini orada etrafımda durdurup bana: “Kendini kahretme, metin ol!” diyorlardı.” (Muhammed b. Ebi'l-Hattâb Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü'l-eş'âri'l-'arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâdî (Mısır: Nehda, ts.), 304; Çev: (Nureddin Ceviz vd., 2010, s. 53)

şeklindeki şiirini, İmrüülkays'ın şu şiirinden aldığı öne sürülmektedir: (İbn Kuteybe, 1423, s. 1/169)

يَقُولُونَ لَا تَهْلِكُ أَسَىٰ وَتَحْمَلُ

وُقُوفًا بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ

“Arkadaşlarımsa orada bineklerinin üzerinde çevremi sararak: “kendini üzüntüyle helak etme, metin ol!” diyorlardı.” (Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü'l-eş'âri'l-'arab*, 115; çev: Nureddin Ceviz vd., Yedi Askı, 32)

Alıntılarının niteliği ve orijinalliyi, alıntı yapılan metnin ne şekilde aktarıldığına bağlı olarak değişir. Özellikle, alıntı sürecinde sözcük seçiminin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir. Lafızlar üzerinde oynamak ve anlamı farklı sözcüklerle ifade etmek, yapılan alıntının daha makbul olmasını sağlar ve onu çirkin bir intihal olmaktan kurtarır. Bu nedenle, sözcük seçim sürecinin titizlikle yürütülmesi önemlidir. Nitekim aşağıdaki veriler, bu değerlendirmenin bir argümanı olarak zikredilebilir.

Ebü'l-Hasan İbn Tabâtabâ (ö. 322/934) *İyârü's-şir* isimli eserinde, başkasına ait bir manayı alıp eleştirmenlerin farkedemeyeceği derecede incelikli bir biçimde ifade etmeyi, intihalden öte, edebî bir sanat olarak kabul etmektedir. İbn Tabâtabâ, bunun nasıl yapılacağını da göstererek, intihal türleri arasında sayılan aks (alınan manayı tam tersine çevirerek ifade etmek), akd (nesri şiire dönüştürmek) ve hall (şiiri nesre çevirmek) gibi teknikleri önermektedir. (İbn Tabâbâ, t.y., ss. 123-127) Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), alınan anlamın zarif bir ifade ve kelime seçimiyle sunulmasını "hüsnü'l-ahz" olarak adlandırırken, tersini ise "kubhu'l-ahz" olarak tanımlamaktadır. (Ebû Hilâl el-Askerî, 1998, ss. 196-229)

İntihal, Arap edebiyatının en eski ve en mühim konuları arasında yer alır. Edebiyat eleştirmenleri, eserin orijinalliyini veya intihal olup olmadığını belirlemeyi amaçladıkları için tarih boyunca bu konuya önem vermişlerdir. Özellikle İslam öncesi dönemden beri, İmrüülkays (ö. 540), Tarafe (ö. 564 [?]), Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]), Züheyr b. Ebû Sülmâ (ö. 609 [?]), Ferezdak (ö. 114/732), Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Mütenebbî gibi şairler arasındaki intihal vakalarını ve ifade benzerliklerini belirlemek için çaba göstermişlerdir. (Durmuş, 2000b, s. 22/347-350) Dolayısıyla, intihal meselesinin Cahiliye döneminden başlayarak Abbasîler dönemine kadar Arap edebiyatının gündemindeki yerini aldığı rahatlıkla ifade edilebilir. (Seller, 2021, ss. 62-101)

Hicri IV. yüzyılın sonlarına doğru, şairlere yönelik intihal suçlamalarında dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Bu durum, intihal kavramının eleştirmenler arasında tartışmalı bir konu haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu sebepten ötürü, eleştirmenlerin çoğu, meseleyi daha kavramsal bir düzlemde ele almak için çaba göstermiştir. Bu çabanın bir sonucu olarak, intihal kapsamındaki terimlerin derlenmesi ve sınıflandırılması yoluna gidilmiştir. Münekkitlerin bu girişimlerinin altında

yatan sebep ise, intihal tesbit edilen şiirlerde "hüsnu'l-ahz" ve "kubhu'l-ahz" ayrımını yapmak ve şairleri buna göre kategorize etme çabası olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu çabaların zaman zaman subjektif eleştiriye doğru evrildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, Ebû Nüvâs, Ebû Temmâm, Buhtürî ve Mütenebbî ile ilgili değerlendirmelerde bu durum sıklıkla görülmüştür. (bkz. Seller, 2021, ss. 42) Çalışmanın odak noktası Mütenebbî olduğu için, burada ona yöneltilen intihal eleştirileri üzerinde kısaca durmaya çalışılacaktır.

2.1. Mütenebbî'de İntihal İddiası

IV. asrın önde gelen Arap şairlerinden biri olan Mütenebbî, üstün yeteneği, eşsiz dehası ve şiirdeki yaratıcılığıyla sürekli olarak edebiyat camiasının dikkatini çeken bir figür olmanın yanı sıra, gururlu tavrı, geniş kitlelerce tanınması ve birçok devlet adamının kendisi için methiyeler dizmesini reddetmesi gibi özellikleriyle de dikkat çeker. Bu durum, çeşitli kıskançlık ve husumetlerin doğmasına yol açmış, böylelikle Mütenebbî'nin şiirleri eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir. Mütenebbî'ye yöneltilen eleştirilerin merkezinde ise genellikle intihal ve serika gibi meseleler bulunur. (Bkz. Muhammed Fethî Abdülvahhâb, t.y., s. 373); (Durmuş, 2000b, s. 22/347-350)

Mütenebbî'nin şiirlerine yönelik ilk detaylı incelemeyi gerçekleştiren kişi, Ebû Alî el-Hâtimî'dir (ö. 388/998). Hâtimî, Mütenebbî'nin şiirlerini eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek amacıyla "*er-Risâletü'l-mûdiha fi zikri serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkıtı şirih*" adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, zaman içinde Mütenebbî'nin şiirleri üzerine yapılan incelemelerin ve tenkit çalışmalarının temel dayanağı ve başvuru kaynağı haline gelmiştir. (Tüccar, 1997, s. 16/474-476)

Mütenebbî'ye yöneltilen eleştirilerin arka planını anlamak ve intihal eleştirisinin tenkit literatüründe ortaya çıkmasını tetikleyen nedenlerden biri olan hüsûmet faktörünü (Seller, 2021, s. 207) somut bir biçimde ve daha genel bir perspektifle gösterebilmek için, söz konusu eserin yazılış sebebini burada hatırlatmak yararlı olacaktır:

"Mütenebbî Bağdat'a geldiğinde, Büveyhî Veziri Mühellebî ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî gibi isimler ona, rakipleri olan Hamdânîler'e övgü şiirleri yazdığı gibi kendileri için de medih temalı şiirler yazmasını teklif ederler. Fakat Mütenebbî, hükümdarlar dışında kimseye övgü yazmadığını belirterek bu teklifi reddeder. Bunun üzerine vezir, şair ve edipleri ona karşı kıskırtır. Bu atmosferde Hâtimî, Mütenebbî ile girdiği sert bir tartışmanın ardından, "*er-Risâletü'l-mûdiha fi zikri serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkıtı şirih*" isimli risâlesini kaleme alır." (bkz.el-Hâtimî, t.y., s. 2; Tüccar, 1997, s. 16/474-476)

Hâtimî'nin, Mütenebbî'yi intihal yapmakla eleştirdiği bir diğer çalışması, "*er-Risâletü'l-Hâtimiyye fî mâ vâfaka'el-Mütenebbî fi şirih kelâme Aristo fi'l-hikme*" adlı kitaptır. Bu kitapta, Hâtimî, Mütenebbî'nin belirli şiirleri ile Aristo'ya izafe edilen bazı veciz sözleri ele alarak, bunların arasında bir ilişki ve benzerlik bulunduğu veya bu şiirlerin Aristo'nun ifadelerinden alındığı sonucuna varır. (Ebû Ali, 1431, s. 1)

Müellif, eserinin önsözünde, Mütenebbî'nin şiirlerinde felsefi anlamların varlığına dikkat çekmekte ve bu anlamların kaynağı hakkında iki olasılık öne sürer: (Ebû Ali, 1431, ss. 392-393)

1. Olasılık: Bu anlamlar Mütenebbî'nin kendi zihnî ürünüyse, bu durum onun bireysel okuma ve ilmi çalışmalarda derinleştiğini gösterir.

2. Olasılık: Bu anlamlar tesadüf eseri ortaya çıktıysa, Mütenebbî'nin felsefi anlamları şiirsel bir dil ve belîğ bir üslûpla sunarak felsefecileri geride bıraktığını gösterir.

Her iki durumun da Mütenebbî'nin üstünlüğüne işaret ettiğini vurgulayan Hâtimî, kitabı yazmaktaki amacının, Mütenebbî'nin faziletini ve ilmi derinliğini ortaya koymak ve şiirlerinin Aristoteles'in felsefi sözleri ile benzer olduğunu belirterek onun hikmet arayışındaki çabasını kanıtlamak olduğunu ifade etmektedir. (Ebû Ali, 1431, s. 393)

Ancak, bu açıklamanın gerçeği yansıtmadığı; Hâtimî'nin asıl gâyesinin, Mütenebbî'nin üstünlüğünü vurgulamak ve onun felsefi içerikli anlamları sanatsal bir sunumla ifade etme yeteneğini göstermek olmadığını, aksine, onu eleştirmek ve felsefecilerin eserlerini çalarak edebiyatçıları aldatıp intihal yapmakla suçlamak olduğunu ifade edilmektedir. (Şu'ayb, 1964, s. 245) Hâtimî'nin "*er-Risâletü'l-mûdha fi zikri serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve sâktı şi'rih*" adlı eserini kaleme almaya iten sâikler göz önünde bulundurulduğunda, yukarıdaki iddianın dikkate değer olduğu ve göz ardı edilmemesi gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerde farkedileceği üzere, Mütenebbî'ye yöneltilen intihal eleştirilerinin temelinde husumet faktörünün belirgin bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Arap edebiyatı üzerinde Yunan etkisinin mevcut olduğunu ileri süren bazı modern edebiyatçılar ise, bu iddialarını desteklemek için çeşitli argümanlar ortaya koymuşlardır. Şimdi, bu argümanları detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

2.2. İlgili İddianın Argümanları

Emevîler, hüküm sürdükleri toprakların geniş bir kısmında Yunanca'nın kullanıldığı bir döneme tanıklık etmişlerdir. Halife Abdülmelik dönemi (685-705) özellikle devlet yönetiminde Yunanca'nın benimsenmesine ve malî işlerin yürütülmesinde Bizans İmparatorluğu ile ilişkili kişilerden destek alınmasına sahne olmuştur. Bu süreç, Emevîler döneminde Yunanca'dan Arapça'ya tercümelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Emevîlerin hüküm sürdüğü zaman diliminde, çeviri faaliyetleri, Emevî halifelerinin bilime olan ilgisi ve merakıyla desteklenmiştir. Bu çabalar, tercüme faaliyetlerinin temellerinin atıldığı bir döneme denk gelmiştir. (Bölükbaşı, 2020, s. 1011)

Fakat Arap coğrafyasında tercüme pratikleri, tam anlamıyla Abbâsîler döneminde başlamıştır. Bu zaman diliminde, tercüme artık devletin resmi bir politikası haline almıştır. Bu bağlamda, felsefi ve bilimsel eserler belirli bir metodolojiyle Arapça'ya çevrilmiştir. Aristo'nun *Organon*, *Kitâbu'l-Cedel* ve *Kategoriler* isimli eserlerinin Arapça'ya çevirisi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. (Bölükbaşı, 2020, s. 1012) Abbâsîler döneminde Arapça'ya tercüme edilen eserler arasında Aristoteles'in *Retorika* ve *Poetika* adlı kitapları da bulunmaktadır. Hitâbet sanatına dair olan *Retorika*'yı Arapça'ya ilk tercüme eden isim Huneyn b. İshak (ö. 260/873) (Kaya, 1983, ss. 119-120) veya İshak b. Huneyn (ö. 298/910)'dir. (Kaya, 1983, s. 118) Şiir başta olmak üzere sanatsal türleri felsefi bir bakış açısıyla inceleyen (Elmalî-Özden, 2016, s. 146) *Poetika*'nın ilk çevirisi ise Mettâ b. Yûnus (ö. 328/940) tarafından yapılmıştır. (Kaya, 1983, s. 125)

Retorika'nın Arapça'ya tercüme edilmesi ile İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296/908), Arap belâgatı ve edebî sanatlarını ele alan ilk müstakil eser hüviyetine sahip olan *Kitâbü'l-bedî'* (Durmuş, 2000a, ss. 143-147) isimli eserini kaleme alması aynı döneme tekabül etmektedir. Bu durumun bir rastlantı olmadığını düşünen Taha Hüseyin, *Retorika*'nın, bedî ilminin gelişiminde etkili bir rol oynadığı ve İbnü'l-Mu'tez'in söz konusu eserini yazarken *Retorika*'dan etkilendiği tezini ortaya atmıştır. (Hüseyin, 1933, s. 14); İbrahim Selâme, *Belâğatu Aristo Beyne'l-'Arab ve'l-Yunân* (Mısır: Meketebtü'l-Encilo el-Mısıryye,

1950), 49-50)⁴ Bununla birlikte, Taha Hüseyin, ilgili eseri doğrudan incelemediğini ve iddiasını, eser hakkında yapılan nakil ve atıflardan yola çıkarak ortaya koyduğunu açıkça belirtmiştir. (Hüseyin, 1933, s. 13) Bu durum, Taha Hüseyin'in iddiasının sağlam bir temele dayanmadığını göstermektedir.

Taha Hüseyin'in bu tezi, Aristo'nun eserlerinin Arap belâgatı ve edebiyatını etkileyip etkilemediği konusunda yoğun bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Bu tartışmalar, Aristo'nun etkisinin tamamen kabul edenler, kısmen kabul edenler ve tamamen reddedenler şeklinde üç farklı görüşe ayrılmıştır. (Şener, 2019, ss. 77-78) Söz konusu iddia ve buna yönelik cevaplar, akademik literatürde detaylı bir şekilde incelenmiştir. (Mesela bkz. Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Arsitoteles ve Felsefesi*, 118-121; (İbiş, 2019; Şener, 2019) Bu nedenle, burada ayrıntılara inmek istemiyoruz. Ancak, ilgili iddiada öne çıkan ve konumuzla bağlantılı olan bir hususa dikkat çekmek istiyoruz.

Taha Hüseyin, bu iddiada, Arap edebiyatındaki Yunan etkisinde Arap asıllı olmayan şairlerin rolünü de vurgulamaktadır. Bu şairlerin Yunan edebiyatından etkilendiğini belirten Hüseyin, onların şiirlerini oluştururken doğrudan Yunan kültüründen faydalandıklarını veya Yunanca eserlerin tercümelerinden ilham aldıklarını ifade etmektedir. Bu noktada, önceden Hristiyan olan ve daha sonra Müslüman olan Ebu Temmâm örneğini vermektedir. Taha Hüseyin, Ebu Temmam'ın şiirlerinin incelenmesiyle, bunların hem kendi dönemlerinde hem de önceki ve sonraki dönemlerdeki Arap şairlerinin şiirlerinden büyük ölçüde farklı olduğunu ve Yunan felsefesinin etkisi altında yazıldıkları açıkça görüldüğünü belirtmektedir. (Hüseyin, 1933, ss. 11-12)

Şükrî Muhammed Ayyâd, Abbâsî şairlerinden Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) şiirinde Yunan felsefesi etkisinin izlerini sürerken, bu etkinin kaynağını onun, Kindî (ö. 252/866 [?]) ile olan çağdaşlığına bağlamaktadır. Ayyâd'a göre, Kindî'nin felsefi evriminin zirveye ulaştığı dönem, Ebû Temmâm'ın şairlik kimliğinin de olgunlaştığı zamana denk gelmektedir. Bu zamansal örtüşme, iki figür arasında bir etkileşim ihtimalini gündeme getirmektedir. Ayyâd, bu olası etkileşimi desteklemek için iki önemli argüman sunmaktadır. Birincisi, her iki ismin de Abbâsî halifesi Mu'tasım-Billâh'ın (h. 833-842) himayesinde yaşaması ve dolayısıyla Ebû Temmâm'ın, Kindî'nin *Poetika* üzerine kaleme aldığı *Telhis*'i okuma fırsatı bulmuş olmasıdır. İkincisi ise Kindî'nin, Ebû Temmâm'a ait bazı şiirleri tenkit etmesine dair rivayetlerin varlığıdır. (Ayyâd, 1993, s. 280)

Tahâ Hüseyin'in Yunan felsefesinden etkilendiğini iddia ettiği bir diğer isim, Abbâsî şairi Mütenebbî'dir. Hüseyin, Mütenebbî'nin yaklaşık dokuz yıl boyunca Hamdânî emîri Seyfûddeve'nin himayesinde kaldığını ve bu süreçte düzenli olarak tertip edilen ilmî meclislerde geniş kapsamlı bir entelektüel etkileşimin yaşandığını vurgulamaktadır. Özellikle Fârâbî'nin düşüncelerinin bu meclislerde önemli bir rol oynadığını belirten Hüseyin, bu ortamda Yunan felsefesinin de konuşulup tartışıldığını ve dolayısıyla sarayda bulunan Mütenebbî'nin bu felsefi atmosferden etkilenmiş olabileceğini ifade etmektedir. (Hüseyin, 2013, ss. 145-158-159)

Ayyâd da, Aristoteles'in *Poetika*'sı üzerine yaptığı tercüme çalışmasında, Mütenebbî'nin (ö. 354/965) bu etkiden nasibini almış olabileceği düşüncesine katılmaktadır. Bu iddianın temel dayanağı, Mütenebbî'nin ünlü filozof Fârâbî (ö. 339/950) ile aynı dönemde yaşamış olmasıdır. Ayyâd'a göre, Mütenebbî'nin Fârâbî ile Seyfû'd-devle el-Hamdânî'nin (ö. 356/967) sarayında bir araya gelme ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum, Mütenebbî'nin Fârâbî aracılığıyla Aristo felsefesine aşına olması ve

⁴ Taha Hüseyin, 1931'de Leiden'de düzenlenen Oryantalistler konferansında "Le rapport entre la rhétorique arabe et la rhétorique grecque" başlıklı sunumuyla bu iddiayı ortaya koymuştur. Bu sunum daha sonra Abdulhamid el-İbâdî tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Bkz. (Şener, 2019, s. 77)

bundan etkilenmesi olasılığını güçlendirmektedir. Ayyâd, bu düşüncesini desteklemek için Mütenebbî'ye atfedilen bir sözü de delil olarak sunmaktadır. Mütenebbî, "Ben ve Ebû Temmâm bilgeyiz, şair olan Buhtürî'dir." şeklinde bir ifade kullanmaktadır. (Ayyâd, 1993, s. 283) Ayyâd, bu rivâyete dayanarak, Mütenebbî ve Ebû Temmâm'ın, Aristoteles'in etkisiyle, felsefeye olan ilgilerini ve şiirlerine felsefi bir derinlik katma çabası içinde olduklarını savunmaktadır.

Mütenebbî'nin yaşadığı döneme denk gelen hicrî dördüncü asırda (303-354), tercüme faaliyetlerinin etkisiyle Arap dünyasında felsefi çalışmaların yoğun olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Mütenebbî ile aynı ortamda bulunma ihtimali yüksek olan Fârâbî, Aristoteles'in eserleri üzerinde yoğun bir mesai harcamıştır. Bu çalışmalarıyla, Arap dünyasında felsefi düşüncenin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve Arap dünyasındaki felsefe geleneğinde derin bir etki bırakmıştır. Fârâbî'nin Aristoteles'in eserlerine yaptığı yorumlar ve analizler, o dönemdeki bilgi ve düşünce birikiminin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bu nedenle, Arap dünyasında Fârâbî "el-Muallimü's-sânî" lakabıyla anılmıştır. Bu lakap, Fârâbî'nin Arap dünyasındaki felsefi otoritesini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Mütenebbî'nin yaşadığı dönem, felsefi düşüncenin otoriter figürlerin etkisi altında olduğu ve felsefenin popüler olduğu bir zaman dilimidir. Dolayısıyla, onun yaşadığı dönemdeki felsefi hareketliliğin ve entelektüel zenginliğin, onun şiirlerine yansımış olması uzak bir ihtimal değildir. (Bkz. Şu'ayb, 1964, ss. 227-234)

Fakat Muhammed Abdurrahman Şu'ayb, Mütenebbî'ye yönelik eleştirileri detaylı bir şekilde ele aldığı *el-Mütenebbî beyne nâkidîhi fi'l-kadîm ve'l-hadîs* isimli eserinde önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Şu'ayb, Aristoteles'in eserlerini ve ona dair yapılan çalışmaları titizlikle incelediğini belirterek, Hâtimî'nin "*er-Risâletü'l-Hâtimîyye fî mâ vâfaka'el-Mütenebbî fî şîrihi kelâme Aristo fi'l-hikme*" adlı kitabında Mütenebbî'ye isnat ettiği sözlerin, incelediği kaynaklarda geçmediğini ifade eder. (Şu'ayb, 1964, s. 239) Bu tespit, Mütenebbî'nin şiirlerindeki felsefi anlamların bir ilham kaynağı olduğunu veya "hüsnü'l-ahz" bağlamında değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu durum, Mütenebbî'nin felsefi düşünceleri kendi özgün tarzıyla şiirlerinde işlediği fikrini desteklemektedir.

Ayrıca, hikemî şiirleriyle tanınan Mütenebbî'nin felsefi içerikli şiirler de söylemiş olması oldukça doğaldır. Çünkü bu tür şiirler için özellikle bir felsefeci olmak veya derinlemesine felsefi bir eğitimden geçmiş olmak gerekmemektedir. Hiçbir ilmi derinliği olmayan, felsefeden habersiz bir kişiden bile son derece felsefi ifadeler gelebilir. Bu durum, deneyim ve ilhamdan kaynaklanmaktadır. Bu unsurlar bir kişide mevcutsa ve bir şairlik yeteneğiyle birleşirse, o kişi eğitim almamış veya felsefe okumamış olsa bile derin anlamlar taşıyan sözler ifade edebilir. Örneğin, Züheyr b. Ebî Sülmâ ve Ebü'l-'Atâhiyye gibi şairlerin şiirleri, hikmetli ifadelerle doludur. Bu şairler, tecrübe ettikleri olayların etkisinde kalmış ve bunu şiirlerine yansıtmışlardır. Züheyr b. Ebi Sülmâ, hayatı boyunca birçok savaşa tanıklık etmiş ve bu süreçlerde yaşadığı acıları ve sıkıntıları derinden hissetmiştir. Bu deneyimlerini son derece hikmetli ve ibret verici şiirlerle dile getirmiştir. Benzer şekilde, Ebü'l-'Atâhiyye hayatı boyunca birçok başarısızlıkla karşılaşmıştır; bu nedenle zühd hayatını tercih etmiş ve bu durum şiirlerine yansımıştır. Mütenebbî'nin felsefi şiirleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca şair, şiir dîvânlarını okumuş ve edebiyatçılarla bir araya gelmiş, Zeccâc, İbnü's-Serrâac, Ahfeş ve İbn Düreyd gibi dilcilerden de istifade etmiştir. Dolayısıyla, Mütenebbî'nin beslendiği kaynaklar dil ve edebiyat alanlarını kapsamaktadır. (Akkâd vd., t.y., ss. 18-19)

Bununla birlikte, Hüseyin ve Ayyâd'ın tezleri, Arap şiirinde Yunan etkisinin araştırılması için önemli bir zemin sunmaktadır. Ancak, Yunan etkisinin kapsamını, derinliğini ve farklı şairler üzerindeki etkisini daha iyi anlamak için, bu alandaki çalışmaların daha da genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerekebilir. Mütenebbî'nin şiirlerinde felsefi bir etkinin varlığını anlamının yollarından biri, Hâtimî'nin eserindeki

Mütenebbî'ye ait şiirler ile Aristoteles'e atfedilen vecizeleri karşılaştırmalı bir analize tabi tutmak olabilir. Bu analiz, Mütenebbî'nin şiirlerinde potansiyel bir felsefi etkileşimi belirlemede önemli bir araç olabilir. Bu bağlamda, bu çalışmada Hâtimî'nin eserinden seçilen bazı örnekler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Çalışmanın boyutu nedeniyle, yalnızca cehalet temasını işleyen bazı şiir ve aforizmalar seçilerek incelenecek ve bu konunun ilgili şiir ve aforizmalarda nasıl ele alındığına odaklanılacaktır.

3. Aristoteles ve Mütenebbî: Karşılaştırma

Çalışmanın bu kısmında, Hâtimî'nin kısa adıyla "er-Risâaletü'l-Hâtimiyye" adlı eserinden seçilen onar adet şiir ve vecizenin karşılaştırmalı bir analizi gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, öncelikle Aristoteles'in aforizmaları verilecek, ardından Mütenebbî'nin şiiri sunulacaktır. Gerekli açıklama ve yorumların ardından karşılaştırma sürecine geçilecektir. Okuyucuların da inceleme fırsatı bulması amacıyla, vecizelerin ve şiirlerin ilgili kaynakta yer aldığı orijinal haliyle Arapça olarak sunulması sağlanacaktır.

3.1. Cehalet Temalı Örnekler

3.1.1. Cehaletin Zararı

Zihinsel yanılgılar, insanların düşünce yapılarını ve davranışlarını yönlendiren güçlü etmenlerdir. Bilgi eksikliği veya yanlış anlamalar, bireylerin hayatlarını daha fazla zorlaştırabilir ve fiziksel rahatsızlıklardan daha ağır bir yüke dönüşebilir. Aristoteles, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

عَلَلِ الْأَفْهَامِ أَشَدُّ مِنْ عِلَلِ الْأَجْسَامِ.

“Yanlış düşünceler, fiziksel rahatsızlıklardan daha ağır bir etkiye sahiptir.” (Ebû Ali, 1431, s. 437)

Mütenebbî ise, cehaleti insanlık onuru ve aklın korunmasıyla ilişkilendirir. Ona göre, hasta olmak önemsizdir, asıl önemli olan şeref ve aklın korunmasıdır. Mütenebbî, cehaletin insanı ahlakî değerlerinden uzaklaştırdığını ve bunun da insanlık onurunun zedelenmesine neden olduğunu şöyle dile getirmektedir: [Kâmil]

يَهُونُ عَلَيْنَا أَنْ نُصَابَ نُفُوسَنَا وَتَسْلَمَ أَعْرَاضُ لَنَا وَعُقُولُ

“Hasta olmak umurumuzda değil, önemli olan şeref ve aklımızın korunmasıdır” (Ebû Ali, 1431, s. 437)

Karşılaştırma: Aristoteles ve Mütenebbî'nin perspektifleri arasında önemli benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Her ikisi de cehaletin insanın zihinsel sağlığı ve ahlakî değerleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu vurgular. Ancak, Aristo daha çok cehaletin düşünsel boyutuna odaklanırken, Mütenebbî, cehaletin insanlık onurunu zedelediği noktasına özellikle dikkat çeker.

3.1.2. Cehalet ve Güzellik

Aristoteles, bir gün sokakta yürürken yüzü adeta güneş gibi parlayan bir delikanlı gördü. Onunla sohbet etmeye başladı. Fakat sohbet uzadıkça, gencin güzel yüzünün ardında bomboş bir zihin ve cehalet

olduğunu fark etti. Hayal kırıklığına uğrayan Aristoteles, içten bir şekilde şunları söyledi: (Usâme b. Münkiz, t.y., s. 268)

نَعْمَ الْبَيْتُ لَوْ كَانَ فِيهِ سَاكِنٌ.

“Ev güzel de içinde bir oturan olsaydı!” (Ebû Ali, 1431, s. 425)

Aristo bu sözüyle, güzelliğin sadece dış görünüşte olmadığını, asıl önemli olan şeyin iç güzellik ve bilgi olduğuna dikkat çekiyor. Mutenabbî ise, bir kişinin değerinin yüzünün güzelliğiyle değil, ahlakî karakteri ve eylemleriyle belirlendiğini şöyle belirtir: [Tavîl]

وما الحُسْنُ في وجهِ الفَتَى شرفٌ له إذا لم يكنْ في فعلِهِ والخَلَاتِقِ

“Er kişinin onuru, yüzünün güzelliğinden değil, ahlakından ve eylemlerindedir.” (Ebû Ali, 1431, s. 425)

Karşılaştırma: Aristo ve Mutenabbî'nin perspektifleri, farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Aristo'nun ifadesinde evin dış güzelliğine vurgu yapılırken, içindeki manevi değere dikkat çekilir. Öte yandan, Mutenabbî'nin şiirinde ise kişinin değeri, yüzünün güzelliğinden çok ahlakî karakteri ve eylemleriyle ilişkilendirilir. İki ifade de insanın gerçek değerini belirleyen unsurları tartışırken, biri dışsal etkileri sorgularken diğeri içsel niteliklere odaklanır.

3.1.3. Cehalet ve Şuûr

Aristo, hikmetin, ezberlenmiş bilgiden ziyade bilginin içselleştirilmesi ve uygulanmasıyla elde edilen derin bir anlam olduğunu vurgular. Ona göre, cehalet sadece bilgi eksikliği değil, bilginin anlaşılması ve içselleştirilmemesidir. Aristoteles, özümseyen bilginin kalbe yansıyan bir ışık olduğunu ima ederek, bu bilginin kuru ezberden daha üstün olduğunu şöyle ifade eder:

يَسِيرٌ مِنْ ضِيَاءِ الْحِكْمَةِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنْ جَفْظِ الْحِكْمَةِ.

“Biraz hikmet ışığı, sadece ezberlenmiş hikmet yığınından daha değerlidir.” (Ebû Ali, 1431, s. 406)

Mutenabbî ise, farklı bir konuya dikkat çekerek, sevginin niteliği üzerinde durur. Bilinçli sevginin, az olmasına rağmen doğru ve değerli olduğunu savunan Mutenabbî, ne kadar çok olursa olsun, körü körüne duyulan sevginin eksikliğini şöyle ifade eder: [Kâmil]

فَإِنَّ قَلِيلَ الْحُبِّ بِالْعَقْلِ صَالِحٌ وَإِنَّ كَثِيرَ الْحُبِّ بِالْجَهْلِ فَاسِدٌ.

“Bilinçli bir şekilde sevmek, az da olsa gerçek ve doğru bir sevgidir; fakat körü körüne sevgi, ne kadar fazla olursa olsun yanlıştır.” (Ebû Ali, 1431, s. 406)

Karşılaştırma: Aristoteles ile Mutenabbî'nin ifadeleri arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Aristo, bilginin içselleştirilmesinin önemini vurgularken, Mutenabbî ise sevginin bilinçli olmasının değerini ön plana çıkarır. Aristo, bilginin sadece ezberlenerek değil, anlaşılıp içselleştirilerek değer kazandığını ve kişinin iç dünyasını aydınlatıldığını ifade ederken, Mutenabbî sevginin bilinçli bir tercih olduğunu ve insanın karakterini ve eylemlerini yönlendiren bir güç olduğunu dile getirir.

3.1.4. Cehaletin Şifası

Felsefeciler, cehaleti analiz ederken genellikle iki ana kategoriye ayırırlar: basit cehalet ve mürekkep cehalet. Basit cehalet durumunda birey, kendi bilgisizliğinin farkındadır. Mürekkep cehalet ise, bireyin bilgisiz olduğunun farkında olmaması durumunu ifade eder. (el-Hilâlî, 1978, s. 33) Cehaletin çözümü genellikle bilgi ile mümkündür; bu nedenle, basit cehalet durumu eğitimle giderilebilir. Bununla birlikte, mürekkep cehalet durumunda, birey bilgisiz olduğunun farkında olmadığı için, adeta tüm bedenini saran ve ölümlle sonuçlanan sinsice bir hastalık gibidir. Aristoteles, bu durumu şöyle anlatır:

إِذَا كَانَ سُقْمُ النَّفْسِ بِالْجَهْلِ كَانَ الْمَوْتُ شِفَاءَهَا.

“Cehalet, hastalığın kaynağı olduğunda, tedavisi ölüm olur.” (Ebû Ali, 1431, s. 428)

Cehaletin farkında olmadan yaşamak, mevcut durumun sürdürülmesine neden olur. Bu, bir hastalığın başka bir hastalıkla tedavi edilmesi durumuna benzer ki hiçbir zaman çözüm getirmez. Çünkü, bilinçsizce uygulanan tedavi yöntemleri hastalığın ilerlemesine ve durumun daha da kötüleşmesine neden olabilir. Mütenebbî, bu durumu şöyle ifade eder: [Kâmil]

قَدْ اسْتَشْفَيْتَ مِنْ دَاءٍ بِدَاءٍ وَأَقْتُلُ مَا أَعْلَلْتُ مَا شَفَاكَ

“Mevcut hastalığı başka bir hastalıkla tedavi etmeye çalıştın, ancak bu şifa, hastalıktan daha fazla zarar veren bir tür şifaydı.” (Ebû Ali, 1431, s. 428)

Karşılaştırma: Aristo ve Mütenebbî'nin ifadeleri arasında benzerlikler olduğu kadar farklılıklar da bulunmaktadır. Her ikisi de bilgisizliğin ve düşüncesiz hareket etmenin onulmaz bir hastalık olduğunu ima etmektedirler. Aristo, bu konuyu ölüm metaforuyla ele alırken; Mütenebbî ise daha genel bir bakış açısı sunmaktadır. O, bilmeden ve farkında olmadan gerçekleştirilen eylemleri, yanlış yöntemlerle tedavi edilen hastalıklara benzeterek, bu durumun nelere mal olabileceğini vurgulamaktadır.

3.1.5. Cehalet ve Hakikat

İnsanlar, bazen kaçınılmaz olan gerçeklerle yüzleşmekte zorlanabilmektedir. İnsanların gerçekleri kabul etme ve onlarla başa çıkmada direnç göstermeleri sağduyu eksikliği olarak yorumlanabilir. Aristoteles, bu durumu şöyle ifade eder:

كُذِّبَ مَا لَا بُدَّ مِنْ كَوْنِهِ عَجْزٌ فِي صِحِّهِ الْعُقْلِ.

“Kaçınılmaz olan şeylere karşı direnmek, zihinsel dengenin eksik olduğunu gösterir.” (Ebû Ali, 1431, s. 398)

Mesela, insanlar ölüm gerçeğiyle yüzleşmek zorunda olduklarını bildikleri halde, bunu kabullenmekte zorlanırlar. Mütenebbî, bu zaafın arkasındaki cehalete şöyle işaret eder: [Recez]

نَحْنُ بَنُو الْمَوْتَى، فَمَا بَأَلْنَا نَعَافُ مَا لَا بُدَّ مِنْ شُرْبِهِ؟

“Bizler ölümlerin çocuklarıyız, o halde niye içmek zorunda olduğumuz ölüm şerbetinden tiksiniyoruz?” (Ebû Ali, 1431, s. 398)

Karşılaştırma: Aristo ve Mütenebbî, benzer bir mesajı iletmelerine rağmen, konuyu farklı bakış açılarıyla ele almaktadırlar. Her ikisi de insanın gerçeği kabul etme konusundaki zorluklarını değerlendirirken, Aristo, bu konudaki içsel mücadelenin insanın zihinsel dengesizlikle ilişkilendirildiğini ve bunun bilgisizlikten kaynaklandığını ima eder. Diğer yandan, Mütenebbî bu durumu tutarsızlık olarak değerlendirir ve arkasındaki bilgi eksikliğine dikkat çeker.

3.1.6. Cehâlet ve Nimet

Akıllı biri, geçici zevklerin kalıcı mutluluğu sağlamadığını bilir ve bu yüzden onlara meyletmez. Diğer yandan, cahil ve bilgisiz olanlar, anlık keyifleri kalıcı mutlulukla karıştırır ve bu zevklerin peşinden sürüklenirler. Arsitoteles'in şu sözü, bu gerçeği vurgulamak için oldukça anlamlıdır:

الْعَاقِلُ لَا يُسَاكِنُ شَهْوَةَ الطَّبَعِ لِغَلْمِهِ بِزَوَالِهَا، وَالْجَاهِلُ يَطْنُ أَمَّا حَالِدَةً لَهُ وَهُوَ بَاقٍ عَلَيْهَا، فَهَذَا يَشْفَى بِعَقْلِهِ وَهَذَا يَنْعَمُ بِجَهْلِهِ.

“Akıllı kişi, zevklerinin geçici olduğunu bilir, bu yüzden onlara boyun eğmez. Ancak cahil, bu zevklerin kalıcı olduğunu düşünür ve sürekli olarak onlara uyar. Akıllı kişi, mantığı nedeniyle acı çekerken, cahil, cehaleti sebebiyle keyif sürer.” (Ebû Ali, 1431, s. 464)

Akıllı ve bilgili kişi, dışarıdan bakıldığında nimetler içinde bulunsada dahi, içsel bir acı çekebilir. Öte yandan, cahil ve bilgisiz olanlar, görünürde mutlu olsalar bile, kötülüklerin ve yanlışların içine sürüklenirler. Mütenebbî, Aristo'nun yukarıdaki aforizmasıyla paralellik arzeden bu düşünceyi şöyle dile getirir: [Kâmil]

دُو الْعَقْلِ يَشْفَى فِي النَّعِيمِ بِعَقْلِهِ وَأَخُو الْجَهَالَةِ فِي الشَّقَاوَةِ يَنْعَمُ

“Akıllı kişi, aklının rehberliğinde dahi nimetler içinde derin bir acı çekerken; cahil, kötülüğün karanlık sularında mutlu bir hayat sürer.” (Ebû Ali, 1431, s. 464)

Karşılaştırma: Mütenebbî'nin şiiri, Aristo'nun vecizesindeki son cümleyle paralellik göstermektedir. Bu vecizenin ilk kısmı ise her iki ifadenin temelini ve nedenini oluşturur. Dolayısıyla Aristo'nun sözü detaylı bir açıklama içerirken, Mütenebbî kısa ve öz bir şekilde mesajını ileterek, okuyucuya sebebini düşünme fırsatı sunar.

3.1.7. Cehâlet ve Doğruluk

Cahiller, mantıklı sözleri anlamlandıramadıkları için sağduyulu ifadeler, onlara yarar sağlamaz, hatta zarar bile verebilir. Bu durum, cehaletin insanların gerçekleri kavramasını ve doğru kararlar almalarını engellediğini gösterir. Aristo, bu bağlamda cehaletin zararlı etkilerine şöyle dikkat çeker:

الْأَلْفَاظُ الْمُنْطَقِيَّةُ مُضَرَّةٌ بِذَوِي الْجَهْلِ لِئِنَّوْ إِحْسَابِهِمْ عَنْ إِدْرَاكِهَا.

“Cahiller, mantıklı sözleri anlama yeteneğine sahip olmadıkları için, bu sözler onlara zarar verebilir.” (Ebû Ali, 1431, s. 433)

Mütenebbî, mantıklı düşüncelerin ve sözlerin, anlama yeteneği zayıf olan ve cahil kişiler üzerindeki olumsuz etkisini bir benzetme ile ifade etmektedir: [Kâmil]

بذي العباوة من إنشادها صرر كما تُصِرُّ رياح الوؤد بالجعل

“Cahiller, mantıklı sözleri duymaktan zarar görürler; gül kokusunun pislik böceğine zarar vermesi gibi.” (Ebû Ali, 1431, s. 433)

Karşılaştırma: İki sözün de temelinde, cahillerin mantıklı sözleri anlamadaki zorluklarına ve bu durumun onlara zarar verebileceğine dair bir tema bulunmaktadır. İkinci sözde, bu durum, birinci sözden farklı olarak, “gül kokusunun pislik böceğine zarar vermesi” benzetmesiyle ifade edilmiştir. Dolayısıyla, iki söz arasındaki fark ifade biçiminde yatar. İlk sözde, daha doğrudan ve basit bir ifadeye yer verilirken, ikinci sözde, verilmek istenen mesaj bir benzetme kullanılarak ifade edilmiştir. Özetle, her iki söz de cahillerin mantıklı düşünceleri anlamadaki zorluklarını vurgular, ancak birinci söz doğrudan bir yaklaşım benimserken, ikinci söz bunu mecazî bir dille ifade etmektedir.

3.1.8. Cehâlet ve Dostluk

Akıllı ve bilge kişilerin düşmanlığı, ahlaki bir çerçeveye sahip olabilir. Bu insanlar, mantık ve sağduyu ile hareket ederek doğru ve adil olanı korumaya çalışırlar. Böylece adaleti ve doğruluğu savunmak için sağlam bir duruş sergilerler. Diğer yandan, cahil kişiler, dost olsalar bile, bilgi ve öngörü eksikliği nedeniyle etik değerleri göz ardı edip menfaat odaklı davranabilirler. Aristoteles, bunu şöyle özetler:

عداوة العاقل خير من صداقة الجاهل.

“Akıllının düşmanlığı, cahilin dostluğundan daha iyidir.” (Ebû Ali, 1431, s. 467)

Mütenebbî'nin perspektifinden bakıldığında, insan ilişkilerindeki karmaşıklığa vurgu yapılır. Ona göre, zarar beklenen yerden fayda gelirken, fayda beklenen yerden zarar gelebilir. Bu düşünce, ilişkilerdeki beklentilerin ve sonuçların sürpriz bir şekilde tersine dönebileceğini vurgular: [Kâmil]

ومن العداوة ما ينالك نفعه ومن الصداقة ما يضُرُّ ويؤمُّ

“Bazı düşmanlıklar sana fayda sağlarken, bazı dostluklar ise sana zarar ve acı verir.” (Ebû Ali, 1431, s. 467)

Karşılaştırma: Aristo ve Mütenebbî'nin ifadeleri arasında dikkate değer farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır. Aristo, akıllı ve cahil kavramlarına özellikle vurgu yaparken, Mütenebbî daha genel bir bakış açısıyla bazı düşmanlıkların fayda sağlayabileceğini ve bazı dostlukların zarar verebileceğini ifade eder. Her iki ifade de insan ilişkilerindeki karmaşıklığı ve beklentilerin tam tersi bir duruma işaret edilmiştir. Aristo, sebebe vurgu yapar ve daha kesin bir tavır alırken, Mütenebbî ise daha geniş bir perspektif sunar ve sonuca odaklanır.

3.1.9. Cehâlet ve Haset

Akıllı insanlar genellikle mantıkları ve sağduyularıyla hareket ederken, cahiller ise daha çok duyguları ve arzularıyla yönlendirilirler. Dolayısıyla, akıllı birinin hayal kırıklığı yaşadığı bir duruma, cahil biri kıskançlık duyabilir. Aristo, insan psikolojisi hakkında derin bir anlayışa işaret eden bu durumu şöyle ifade eder:

استبصارُ العقلاءِ ضدُّ لِمَمَيِّ الجُهلاءِ؛ والحالُ التي يَكِي منها العاقلُ، عليها يَحْسُدُه الجاهلُ.

“Akıllı insanların bakış açısı, cahillerin arzularının tam zıddıdır. Akıllıyı üzen bir durum, cahili kıskandırabilir.” (Ebû Ali, 1431, s. 415)

Mütenebbî ise, kişisel bir deneyimden yola çıkarak, kendisini ağlatan bir durumun başkaları tarafından kıskanılmasını garip bulur ve bunu şu beytiyle dile getirir:

ماذا لقيتُ من الدُّنيا وأعجبُها أُنِّي بما أنا بكِ مِنْهُ محسودُ

“En garip deneyimim, beni ağlatan şeyin başkaları tarafından kıskanılmasıydı.” (Ebû Ali, 1431, s. 415)

Karşılaştırma: Bu iki söz, insanların bakış açılarının ve duygusal tepkilerinin karmaşıklığını vurgular. Her iki söz de insan psikolojisinin derinliklerine ve duygusal karmaşıklıklarına işaret eder. Ancak, ilk söz daha genel bir anlatımı benimserken, ikinci söz bireysel bir deneyimi anlatır. İlk sözde, akıllı insanların ve cahillerin perspektifleri arasındaki tam zıtlık üzerinde durulur. İkinci söz ise, kıskançlık duygusunun beklenmedik bir şekilde karşılaşılan durumlar üzerinde nasıl bir etki yaratabileceğine dair bir örnek sunar.

3.1.10. Cehâlet ve İdrak

Akıllı ve sağduyulu kişiler, nesneleri gerçekliğiyle algırlar ve bunun sonucunda doğru bir şekilde yargı yaparlar. Ancak, cahiller kendi önyargıları ve sınırlı bilgi birikimleriyle sınırlı bir bakış açısına sahiptirler. Bu da onların gerçeklikten uzaklaşmasına neden olur. Aristo, bu gerçeği şöyle dillendiriyor:

على قدرِ بصيرةِ العقلِ يرى الإنسانُ الأشياءَ، فالسالمُ العقلِ يرى الأشياءَ بحقائقها والنفسُ السقيمةُ ترى الأشياءَ بطبعها.

“İnsan, her şeyi basireti ölçüsünde görebilir. Akıllı ve sağduyulu kişiler eşyayı hakikatiyle görürler; ancak cahiller kendi tabiatları üzerinden görürler.” (Ebû Ali, 1431, s. 446)

Mütenebbî, insanın deneyimlerinin, algılarının ve yargılarının kişisel durumlarının etkisi altında olduğunu vurgular. O, kişinin kendi eksikliğinin, gerçeklik algısını nasıl biçimlendirdiğini şu çarpıcı örnekle gösterir: [Kâmil]

وَمَنْ يَلُكُ ذَا فَمٍ مُرٍ مَرِيضٍ يَجِدُ مُرّاً بِه الماءَ الرُّلَالَا

“Kimin acı ve hasta bir ağzı varsa, o kişi tatlı suyu bile acı bulur.” (Ebû Ali, 1431, s. 446)**Karşılaştırma:** Her iki ifade de insan algısının ve bakış açısının önemini vurgulamaktadır. Aristo'nun ifadesinde, insanın basireti (sağduyusu) ölçüsünde dünyayı algıladığı ve akıllı kişilerin gerçeklikle uyumlu bir şekilde gördüğü, ancak cahillerin kendi içsel sınırlamalarıyla sınırlı bir bakış açısına sahip oldukları ifade edilir. Mütenebbî'nin ifadesinde ise, kişinin içsel durumunun dış dünyaya nasıl yansıdığına dair bir vurgu bulunur. Her iki ifade de insanın algısının kişisel durumlarla şekillendiğini öne sürer. Ancak, Aristo daha genel bir bakış açısı sunarken, Mütenebbî bireysel bir deneyimi öne çıkarır ve iç ve dış algı arasındaki ilişkiyi vurgular.

Sonuç

Aristoteles'in cehaleti ele alan bazı aforizmalarıyla Mütenebbî'nin benzer temalı şiirlerinin karşılaştırmalı analizi, çeşitli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Bu analiz, söz konusu aforizmalar ile şiirlerin aynı veya benzer mesajlar ilettiğini, ancak konuyu ele alış biçimleri, anlatım tarzları ve sunuşları açısından farklılık gösterdiklerini ortaya koymuştur. En temel fark ise Aristoteles'in sözlerinin nesir, Mütenebbî'nin ise şiir formunda olmasıdır. Bu durum, Mütenebbî'nin bazı şiirleri ile Aristoteles'in vecizeleri arasında anlamsal bir bağlantı olduğunu göstermekle birlikte, ifade edilmiş tarzı ve kelime seçimi açısından belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Mütenebbî ile Aristoteles arasında bir etkileşim olasılığı bulunabilir, ancak bu etkileşimi "intihâl" yerine "hüsnü'l-ahz" terimiyle ifade etmek daha doğru olacaktır. Çünkü Mütenebbî'nin, Aristoteles veya diğer filozoflardan ilham alarak şiirlerine felsefi bir derinlik kattığı, bunu yaparken de kullandığı felsefi düşüncelerin sadece manalarını alarak, onları son derece estetik ve özgün bir biçimde sunduğu düşünülebilir.

Mütenebbî'nin şiirlerindeki felsefi anlamların kaynağı ve Aristoteles'ten etkilenme olasılığı üzerinde düşünüldüğünde şu senaryolar ortaya çıkar:

Doğrudan Etkilenme: Mütenebbî, Aristoteles'in eserlerini okuyarak bu görüşlerden doğrudan etkilenmiş olabilir.

Dolaylı Etkilenme: Mütenebbî, Aristoteles'in eserlerini doğrudan okumamış olabilir, ancak, bu eserlerin gündemde olduğu bir dönemde yaşadığı için şiirlerindeki felsefi anlamlar, Aristoteles'in felsefesinin dolaylı bir etkisiyle oluşmuş olabilir.

Eklektik Etkilenme: Mütenebbî sadece Aristoteles'ten etkilenmemiş, farklı felsefi görüşlerden eklektik bir şekilde yararlanmış olabilir.

Tevârüt: Mütenebbî'nin şiirlerindeki felsefi anlamlar ile Aristoteles'in görüşleri arasındaki benzerlik tamamen bir rastlantı sonucu olabilir.

Aristoteles'in eserlerinin Arapça'ya çevrisinin, Mütenebbî'nin yaşadığı dönemde gerçekleşmiş olması ve onun özellikle Fârâbî gibi Aristo'nun eserleri üzerinde yoğun bir mesai harcayan önemli bir düşünürle temas içinde olma ihtimali, Mütenebbî'nin felsefi kaynaklardan direkt veya dolaylı olarak etkilenme ihtimalini güçlendiriyor. Bu durum, Mütenebbî'nin Aristoteles'in felsefi düşüncelerinden etkilenmiş olabileceği fikrini destekler. Mütenebbî'nin, Aristoteles'in eserlerinin Arap dünyasında yayılmamaya başladığı bir dönemde yaşaması, onun bu düşünceleri kendi şiirlerinde estetik bir biçimde işleyerek benimsediği ve zenginleştirdiği izlenimini uyandırır. Ancak bu noktada, Arap edebiyatına Yunan felsefi ve edebi geleneklerinin daha önce nüfuz etmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu gelenekler, Arap edebiyatında bir zemin oluşturmuş ve Ebu Temmâm ve Mütenebbî gibi şairler de bu zeminden beslenmiş olabilir. Dolayısıyla, Yunan etkisini sadece doğrudan bir etkileşimle sınırlamak yerine, daha geniş bir kültürel akışın parçası olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Fakat, Mütenebbî'ye yönelik ilk intihal iddialarının arka planı ve bu iddialarda kritik rol oynayan "husûmet" faktörü, etkileşim olasılığını zayıflatmaktadır. Bu durum, Mütenebbî'nin Aristoteles'in düşüncelerinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği fikrini sorgulamamıza neden olur. İntihal iddialarıyla ilgili polemikler ve kişisel husûmetler, bu etkileşim olasılığını gölgelemekte ve belirsizlik yaratmaktadır. Ayrıca, Mütenebbî'nin Aristoteles'in felsefi düşüncelerinden etkilendiği varsayımı iki temel soruna işaret eder. Bunlardan birincisi, felsefi etkinin kapsamı hakkındaki belirsizliktir; diğeri ise, temsil durumu; yani Mütenebbî'ye dair iddiaların, tüm Arap şairlerine genellenip genellenemeyeceği konusu ile ilgili şüphelerdir. Zira, bu şairin şiirlerinde yer alan bazı felsefi kavram veya manalar bir etkiye işaret edebilir, ancak, bunların ne kadar derin bir felsefi anlayışı yansıttığı ve Mütenebbî'nin

şiiisel üslubunu ne kadar etkilediği sorgulanabilir. Ayrıca, Arap şiiiri, zengin bir şair yelpazesine sahiptir ve bu yelpazeden sadece iki şairle ilgili bulguların tüm Arap şairlerine teşmil edilmesi zordur. Zira her şairin kendine has tarzı, temaları ve etkilendiği unsurlar bulunmaktadır. Dolayısıyla, sadece belirli birkaç şairin şiiirlerindeki bulguların tüm Arap şairlerine mal edilmesi doğru olmayabilir. Bu nedenle, Mütenebbi'nin Arsitoteles'ten etkilenmeye ilişkin iddiaları değerlendirirken, bu hususların da göz önünde bulundurulması önemlidir.

Kaynakça

- Akkâd vd., A. M. (t.y.). *Ebû Tayyib el-Mütenebbî Hayâtühû ve Şi'ruhû*. Mektebetu en-Nehda.
- Arslan, A. (2021). Arap Şairi Mütenebbî'de Üç Maharet: Teşbih-İ Zımnî, Hayal Ve Hikmet. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 192-212. <https://doi.org/10.17859/pauifd.882941>
- Ayyâd, Ş. M. (1993). *Kitabu Aristoteles fi's-şî'r*. el-Hey'etü'l-Mısıryye'l-'âmmeli'l-kitâb.
- Bölükbaşı, M. (2020). Arap Dünyasında Tercüme Faaliyetleri. *Turkish Studies - Social Sciences*, 3(15).
- Durmuş, İ. (2000a). İbnü'l-Mu'tez. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 143-147). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2000b). İntihal. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 347-350). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2006). Mütenebbî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 195-200). TDV Yayınları.
- Ebû Ali, M. b. H. b. el-Muzaffer el-Bağdâdî el-Hâtemî. (1431). Er-Risâletü'l-Hâtemiyye fi müvâfekatî şî'ri'l-Mütenebbî kelâme Aristo fi'l-hikmeh. *Mecelletü'l-luğ'a'l-Arabiyye*, 1(24).
- Ebû Hilâl el-Askerî, el-H. b. A. b. S. (1998). *Es-Sinâteyn el-kitâbetu ve's-şîru*. el-Mektebetü'l-'Ansariyye.
- Ebû Zeyd el-Kureşî, M. b. E.-H. (t.y.). *Cemheretü'l-eş'ârî'l-'arab*. Nehda.
- el-Berkûkî, A. (2014). *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*. Müessesetü'l-Hindâvî.
- el-Hâtimî, E. A. M. b. H. (Hüseyn) b. M. el-Bağdâdî. (t.y.). *Er-Risâletü'l-mûdîha fi zikri serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkıtı şîrih*.
- el-Hilâlî, M. T. (1978). *Takvîmü'l-lisâneyn*. Mektebetü'l-me'ârif.
- Elmalı-Özden, O.-H. Ö. (2016). *İlkçağ Felsefesi Tarihi -Metinlerle-*. Arı Sanat Yayınları.
- Erdem, H. (2000). *İlkçağ Felsefesi Tarihi* (4.). HÜ-ER Yayınları.
- H. Ökten, K. (2007). *Aristoteles*. Say.
- Hüseyn, T. (1933). El-Beyânü'l-'Arabî mine'l-Câhiz ilâ Abdilkâhir. İçinde E.-F. Kudâme b. Cafer, *Kitabu nakdi'n-nesr*. Matba'atü'l-dâri'l-kütübî'l-Mısıryye.
- Hüseyn, T. (2013). *Me'a'l-Mütenebbî*. Müessesetü'l-Hindâvî.
- İbiş, M. (2019). Tarihte Belâgat İlminin Karşılaştığı Harici Problemler. *Social Sciences Studies Journal*, 35(5).
- İbn Kuteybe, E. M. A. b. M. ed-Dîneverî. (1423). *Eş-Şîru ve's-şu'arâ*. Dârü'l-hadis.
- İbn Reşîk, E. A. el-Hasen el-Kayrevânî. (1401). *El-'Umde fi mehâsini's-şî'ri ve âdâbihi*. Dârü'l-cil.
- İbn Tabâbâ, E.-H. M. b. A. b. M. b. İ. el-'Alevî. (t.y.). *Tyâru's-şî'r*. Mektebet'u l-Hâncî.
- Kaya, M. (1983). *İslam Kaynakları Işığında Arsitoteles ve Felsefesi*. Ekin Yayınları.
- Kaya, M. (1991). Aristo. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 375-378). TDV Yayınları.
- Lucretius. (1974). *Evrenin Yapısı* (T.-T. Uyar-Uyar, Çev.). Hürriyet Yayımları.
- Matlûb, A. (t.y.). *Mü'cemül-müstelhâti'l-belağa ve tadavvurihâ* (1-3). Matba'atü'l-mecme'i'l-'ilmî'l-'irâkî.
- Muhammed Fethî Abdülvahhâb, Y. (t.y.). Er-Risâletü'l-Hâtemiyye fi müvâfekatî şî'ri'l-Mütenebbî kelâme Aristo fi'l-hikmeh. İçinde M. b. H. b. el-Muzaffer el-Bağdâdî Ebû Ali el-Hâtemî (Ed.), *Er-Risâletü'l-Hâtemiyye* (C. 1). Mecelletü'l-luğ'a'l-Arabiyye.
- Nureddin Ceviz vd. (2010). *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara Okulu Yayınları.

- Selâme, İ. (1950). *Belâğatu Aristo Beyne'l-'Arab ve'l-Yunân*. Meketebtü'l-Encilo el-Mısıryye.
- Seller, Y. (2021). *Klasik Arap Edebiyatında İntihal Olgusu Ve Şiirdeki Yansımaları* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- S'eâlibî, E. M. 'Abdümelik b. M. b. İ. es.-. (t.y.). *Ebu't-Ṭayyib el-Mutenebbî ve-mâ lehû ve-mâ aleyhi*. y.y.
- Şener, F. N. (2019). Fuat Sezgin'in Bedî' İlminin Doğuşu ile İlgili Görüşleri (Bedî' İlmi ile İlgili Bitirme Tezi Bağlamında). *Darulfunun İlahiyat*, 30('Fuat Sezgin' Özel Sayısı).
- Şu'ayb, M. A. (1964). *El-Mütenebbî beyne nâkidîhi fi'l-kadîm ve'l-hadîs*. Dârü'l-me'ârif.
- Tuzcu, K. (2007). Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(2).
- Tüccar, Z. (1997). Hâtimî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 474-476). TDV Yayınları.
- Usâme b. Münkiz, E.-M. M. M. Ü. b. M. eş-Şizerî. (t.y.). *El-Bedî'u fi nakdi's-şî'r*.
- Yûsuf el-Bedî'î, Y. el-Bedî'î ed-Dimeşķî. (1308). *Eş-Şubhu'l-Munebbî an Hays.iyyeti'l-Mutenebbî* (1-2). el-Matba'atu'l-İmâreti's-Şerefiyye.
- Zehabî, E. 'Abdillâh Ş. M. b. A. b. 'Os.mân ez-. (1405/1985). *Siyeru Alâmi'n-Nubelâ'* (1-25). Mu'essesetu'r-Risâle.
- Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, E.-F. N. b. M. el-Cezerî. (1420). *El-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir* (1-2). el-Mektebetü'l-'Asriyye.